

NYELVMŰVELÉS

Kosztolányi Dezső és az új magyar nyelv művelés.

„Minden folyik, hullámzik és megújhódik. A nyelv is. Sőt a nyelv élete talán leginkább hasonlít a miénkhez, melyet megrögzíteni lehetetlenség, hisz mult és jövő között örökös mozgásban halad előre . . .” — írja Kosztolányi Dezső ezelőtt egy jó negyedszázaddal megjelent kis cikkében (*Öreg szavak*. Nyugat. 1909, II. 274). Csak halkán, magában mormolva, szinte-szinte csak magának beszélve egy akkor világpolgári „elvetemültsége” miatt vöröspostós folyóirat lapjain az új magyar nyelv ez egyik legművészebb mestere nyelvünk életének építő korszakát követeli. „A tagadás után — írja — állítanunk kell nemcsak a tudományban és művészetben, hanem a nyelvészetben is, s ha az előbbi kor a kritikáé, a mostani az alkotásé, az igen mondásé és a nyelvújításé.” (I. h.)

Ha tehát az újabb magyar nyelv művelés alig néhány éve kezdődött erős folyamatainak születési időpontját keressük, egy 25 év előtti cikkekét kell újraolvasnunk. Van valami kemény férfiaság abban, ahogy Kosztolányi a nyelvtisztaság kérdésében elkülöníti magát a Nyugat nyelvtisztasági kérdésekben még ma is világpolgári, külföldieskedő irányától és akkor még csak fojtottan zengő művészi nyelvében az anyanyelv, a magyar gondolkodásmód, a magyar szó- és szóláskincs jogainak kizárólagos érvényesítését sürgeti. Ez az elkülönülés, ez az elfordulás nemcsak pusztán tagadás, hanem egyben igenlés is: egy írásművész egész életre kiható munkaterve és egyben munkamódszere. Lehetetlen meg nem látnunk, hogy Kosztolányi művészetét éppen ez az igenlés, a magyar gondolkodásmód, a magyar szó- és szóláskincs egyeduralmának megalkuvás nélküli helyreállítása teszi olyan különösen, babonásan ragyogóvá. Ahogy életünk legegyszerűbb kérdéseit versbe öntötte, ahogy a kis és nagy életsorsok történetét regénnyé szötte, ahogy az irodalom, a nyelv és a művészet legnagyobb és legkisebb kérdéseit tanulmányaiban és cikkeiben értelmünk számára megközelíthetővé, érzékletessé tette, a mindenkori magyar tollforgatóknak és az új magyar nyelv művelésnek adott példás, gyakorlati munkamódszereket. Mielőtt még a nyelvi megújulás sokakban rejtetten áramló titkos kívánsága széles sodrú mozgalommá érett volna, Kosztolányi egész munkássága, egész írásművészete a legigenlőbb, a legvalósabb nyelv művelés volt. Előbb volt tehát maga az élő, példaadó, a művész prófétai eszközeivel írásművészetté fejlesztett nyelv művelés, mielőtt még egy ilyen mozgalom megszületett és nevet kapott volna.

A meginduló nyelvművelés legfőbb szerve, az Akadémia Nyelvművelő Bizottsága a legszámottevőbb, a legsúlyosabb fegyvertársat nyerte meg Kosztolányiban. Mert kétségtelen, hogy ha ez a szervezett nyelvművelő mozgalom mutathat fel eredményeket (mint ahogy valóban mutathat is!), ha e mozgalom élcsapata maga közé számíthat egynéhány, az anyanyelv szépségének tudatától megszállott hadakozót, ebben Kosztolányinak, a nyelv tündökletes szépségeit csillogtató írásművészek és a nyelvi kérdéseket értelmi síkban is tisztán látó vitatkozóknak kétségtelenül igen-igen jelentős része van. Arany János óta nem volt egyetlen írónk sem, akiben a költő és a nyelvész olyan édesegy testvériségben élt volna, mint amilyen összhangzó egységben Kosztolányi lelkében éltek az írói és a nyelvtudósi hajlamok és kellékek. Ezért nyelvi remeklés minden költői sora és ezért tudományos alaposágú minden fejtegetése, amelyet a nyelvi kérdésekre vonatkozólag tőle olvashattunk.

Az 1909-i első pusztába kiáltó felszólalása után¹ 1916-ban már határozottan sikra szállt a nyelvtisztításért; kívánatosnak tartotta valamilyen hivatalos szerv megalakítását és azt ajánlotta, hogy ebbe a mozgalomba be kellene vonni a napisajtót, amely eddig nagymértékben éppen a nyelvrútítás terjesztője volt (Nyugat 1916. I. 189. és 1933. I. 513). A felszólalás hangját elnyelte a világháború fegyverzaja és ágyudörgése, meg a forradalmak vad heje-hujája. Csak miután a nemzet magához tért a kába fásultságból, akkor kerültek egyre többen, akik talán Kosztolányi hatása alatt vagy tőle függetlenül szintén sikra szállottak az anyanyelv ügyéért. A szétszórt harcosok végre egy táborba tömörültek és az Akadémia Nyelvtudományi Bizottságának Nyelvművelő Szakosztályában vállvetett munkához kezdtek. A mozgalommá érett nyelvművelő csatározásoknak legművészeiből tollú mestere Kosztolányi Dezső maradt ezután is. A Pesti Hirlap hasábjain már előbb közölt cikksorozata (*Túlvilági séták*) után az ugyanezen lap kiadásában megjelent nyelvi kalauza, a tőle szerkesztett *Pesti Hirlap Nyelvőre* és ennek itteni kiadása (*Anyanyelvünk*. Br. 1934), meg Schöpflin Aladárral a Nyugatban (1933. I. 503.) és a Pesti Hirlapban (1933. március 25., április 2.) folytatott sziporkázó szellemességű eszmecsereje már e mozgalom sikere érdekében kezdett harc egy-egy kimagasló mozzanata volt. Egyik irodalmi folyóiratunkban (*Pásztortűz* 1934. 28.) alig két éve közölt kis cikkének címe, — *Az anyanyelv édessége és végtelensége* — elárulja, hogy e szellemi harcot milyen lelkület és milyen meggyőződés irányította.

Most, hogy a költő tolla nem ír le többé egy sort sem és az előadó nem játszik többé — mint maga mondta — azon a billentyűzeten, melynek százezernél több a billentyűje s a lélektani helyzethez és a beszélők egyéni kapcsolatához

¹ Meg kell jegyeznünk, hogy még 1910-ben Berczik Árpád is írt *A magyar szókincs pusztulása* címen egy olyan cikket, amely szellemten azonos Kosztolányi felszólalásával (Vö. Magyar Nyelv VI, 97—103).

mérten millió és trillió a hangszíne, most eddig kiejtett szavai még zengőbbekké váltak és sorai mögött a meggyőződés még mélyebben, még izzóbban ég. De a leírt sorok és a kimondott szavak visszavonhatatlanul és felebbezhetetlenül biztosítják Kosztolányi helyét a legnagyobb magyar nyelv művészek és a legmélyebb hatású nyelv művelők sorában.

Szta.

Már „szívideges“ ember is van.

A műszaki felfedezések világában nem kell elfelejtkeznünk az embertani felfedezésekről sem. Egyik napilapunkban közelebbről a homo sapiens-nek egy különleges válfajával ismerkedhettünk meg, a *szívideges* emberrel. Egy orvosi nagyság cikkírónknek tett következő kijelentését idézhetjük bizonyossággal: „Ma nagyon sok a *szívideges* ember.” (Ellenzék, LVII. 1936. 82. sz. 4. l.) Magunk ugyan nagyon felületes élettani ismereteink alapján eddig úgy tudtuk, sőt többé-kevésbé közvetlenül is észleltük, hogy alighanem minden embernek van *szívidege* és így minden ember „*szívideges*”. A fennebbi rövidke kijelentés eddigi hiedelmünkben megingatott. Úgy vettük ugyanis észre a cikkből, hogy a *szívidegesség* valami, az ember legfontosabb élettani szervében jelentkező rendellenesség és így, mivel minden embernek van *szívidege*, tehát az egész világ szívhajos. Valószínűnek tartjuk azonban, hogy a beszélgetést közvetítő újságíró tévedett és így jelent meg az „*ideges szívű*” jelző helyett a „*szívideges*”. Ezt jó volna már csak azért is mielőbb megállapítanunk, hogyha netalántán a *szívideges* mintájára újabb szótani különlegességek keletkeznek, tudjunk valamit kezdeni velük. (Ugyanilyen helytelen szóképzés a ma szélében használt *gyomorideges* melléknév).

Szta.

Néhány szó a *csinál* igeről.

Gyakran megfigyelhetni azt a nyelvi jelenséget, hogy egy-egy jövevényszó hosszabb-rövidebb idő alatt mind nagyobb és nagyobb szerepet követel magának a mindennapi nyelvben. Alig van azonban szavunk, amely jobban bizonyítaná ezt az állítást, mint egy szélteben-hosszában használt szavunk: a *csinál* ige. A kérdéses szó tudvalevőleg szláv jövevényszó, egy szláv *csinjati* féle ige megmagyarosodott alakja. Azonban, mint jövevény ige, csodálatos pályafutást tett meg. Már négyszáz éves adatok beszélnek arról, hogy e pályafutás nagyon régen és a legbizakodtatóbb előjelekkel kezdődött. Ma már aztán a mi *csinál*-unk ama vitka szavaink közé tartozik, amelyek közhiedelem, vagy legalább is közgyakorlat szerint csaknem minden igénket helyettesíthetik. Régóta figyelem e meghitt jövevény hódítását és így bátran mondhatom, hogy mai köznyelvünkben uralma szinte-szinte megdőbbentő.

Világos, hogy a *csinál* esetében már nem idegen szóval állunk szemben, hisz e szó annyira meghonosodott, annyira belegyökeredzett szókincsünkbe, hogy

idegen volta legfeljebb a nyelvész előtt ismeretes. Maga a szó ellen küzdenünk tehát oktondiság volna. A kérdés inkább stilisztikai kérdés, hisz egy-egy szó olyan mértékű uralma, mint amilyenre a *csinál*-t példának idézhetjük, mindenképpen a stílus elszíntelenedésére és egyhangúságára vezet. A *csinál* gyakori használatát a nyelvi kényelem, a beszéd- és gondolkodásbeli lustaság magyarázza meg, de elősegíti e szavunk hódító útját az a körülmény is, hogy az összes nyugateurópai nyelvekben, sőt a hozzánk legközelebb eső román nyelvben is igen széles körben alkalmazzák ezt az igét. Az idegen nyelvek hatása már régebben is sok tősgyökeres kifejezésünket ítélte halálra, amikor a *keresztet vet, tüzet szít (gyűjt, eleszt, rak), hidat ver, utat tör, kirándulást rendez, irodalmat teremt, lapot szerkeszt, cikket ír, sátrát üt (ver), bajt okoz, arcot vág, üzlelet köt, házat épít, emléket emel* és annyi más kifejezés igéje helyére tolakodott a mi *csinál*-kánk. De mindez csak a beszéd mozgalmasságát, színességét, a stílus jóleső változatosságát csökkentette, dúsgazdag nyelvünk bőséges tárházából dobott ki egy-egy pompás követ.

Mostanában azonban mindegyre veszedelmesen sokat hallunk olyan *csinál*-os kifejezéseket is, amelyek már teljesen idegen gondolkodásmód szülöttei. Ma már a *katonaságot, utat, cikket, lapot, irodalmat, kirándulást, vizsgát, érettségít* és ki tudná elősorolni, hogy mennyi mindent *csinálnak* honi magyarjaink. A főiskolai hallgatók meg éppen *literét, färmácsiát, medicsinát, dreptet, szervicset* meg egymást *csinálnak*, úgyhogy egy más égtájáról idevetődő nyelvtárs már meg sem érti beszédjüket. Ezek az idegen gondolkodásmód szerint alkotott kifejezések a nyelvi öntudat alapos betegségére és nagyfokú nyelvi önállótlanyságra mutatnak, hisz mindannyian idegenből való szolgál fordítások; sokszor még fordításoknak is csak félmagyarok. Mindenképpen igyekeznünk kellene, hogy a mindennapi élet, meg az újságírás nyelvéből e kifejezések teljesen tűnjenek el

Szta.

Baj van az igekötőkkel. ¹⁾

A napokban asztaltársaságunk egyik nőtagja későn érkezett az étkezéshez. Viharfelhők gyülekeztek az égen, és önagysága belépésekor így fejezte ki az időjárással kapcsolatban saját személyére vonatkozó, kínzó aggodalmait: „Úgy félttem, hogy *elázok*.” A tiszteletreméltó hölgy kétségtelenül a *megázástól* félt, és nem attól, hogy fényes nappal a nyílt utcán szeszes ital fogyasztása nélkül ázik *el*. Azóta is többször hallottam ezt az *el* igekötővel használt igét. Nem is lenne feltűnő, — az ember a nyelvbotlást megszokja, — ha nem volna ez egy olyan kóros korjelenség, amely egész cereg mással együtt a nyelv igekötő-használatának beteges elfajulását mutatja. A multkoriban például egy fiatal pap még vitatkozott is azon, hogy a „rendőrség *lenyomoz*” kifejezés *le* igekötős igéje a magyar nyelv

¹ Rovatunk már előbb is rámutatott az igekötők terén mutatkozó bajokra. (V. o 1935. 174.)

gazdagodását jelenti, holott ép nyelvérzékű ember számára itt valóban lehetetlen igekötő használatról van szó. Egy másik társaságban élénk derűtséget keltett egy hölgy, mikor kijelentette, úgy szereti az urát, hogy tejben vajban fűrösztí *meg*. Azt már mindenki megérezte, hogy a szeretet kifejezésének alig-alig lehet alkalmas megnyilvánulási formájául tekinteni a tejben-vajban való *meg*fűrösztést. Az itt említett esetekben csak arról volt szó, hogy az idézett mondásokban a beszélők egyetlen finom, kis beszédrészt, az *igekötőt*, használták helytelenül, illetőleg feleslegesen. Ez pedig a nyelvérzék betegségére mutat.

Bátran mondhatjuk: alig van nyelvünknek érzékenyebb, a beszélő nyelvérzékét inkább próbáratevő beszédrésze, mint az igekötő. Nemcsak mindennapi nyelvünk, de — annak részben tüggvénye részben irányítója — az újságírás nyelve is hemzseg a felületes, pongyola és magyartalan igekötő-használattól. Egy elmosódott újságkép alatt pl. ezt a címet olvastam: „Harrar abesszín város, amelyet *meg*bombáztak az olasz repülők.“ (Ellenzék LVII. 1936., 82. sz. 5. l.) Ugyanabban a napilapban néhány hasábbal arrébb egy „*kulturdélután*“ ismertetése kapcsán a tudósító arról elmélkedik, hogy „a legnagyobb elismerés illeti *meg* a rendezőket.“ A *meg* igekötő mindkét esetben szükségtelen, az első esetben használata nevenséges. De teljesen felesleges az *el* igekötő a következő mondatban: „A tüntetések több helyen véres összeütközésekké fajultak *el* a rendőrség és a tüntetők között“ (I. h. 10 l.). Nemrég az egyik bankban hallottam, amint egyik tisztviselő az előtte álló ügyfelet arról biztosította, hogy majd valamilyen ügyben „*ki* fogja értesíteni.“ Hogy ez nemcsak a tisztviselő egyéni szóhasználata volt, azt bizonyítja a Br. Lapok 1936. ápr. 19 i „Vasárnapi Lapok“ című mellékletének 15. lapján olvasható sor: „... a Banca Națională (!) az exportőrt (!) *ki*értesíti, hogy a kivitt áru ellenértéke befolyt.“

E néhány példát megsokszorozó számos megfigyelés alapján kétségtelennek tartom, hogy az igekötők helytelen használata talán a legközönségesebb és legáltalánosabban megfigyelhető vétség az itteni magyarság nyelvi életében. Ma már szelvében hosszában *bevizsgálják* az ügyet (E. Lapok 1935. 193. sz. 2.), de nem *megvizsgálják*. A napfürdők *kihagyásáról* beszélnek [... mihelyt *kihagyjuk* a napfürdőket (Magy. Népeg. Szemle IV. 155.)] és a beteg magának rendel *el* sósfürdőket (I. h.), a helyett, hogy egyszerűen csak rendelne. Orvosaink a kalcium alkalmazási területének *beszüküléséről* [a kalcium alkalmazási területe... lényegesen *beszükült* a modern orvosi kutatás bírálatán keresztül! (I. h. 149.)] beszélnek. Ide iktatom az alábbi mondatokat is, hogy tanuljunk belőlük olyan nyelvet, amilyenről Arany János, mint „a jövő“ nyelvről beszélt. „A gyermekek —¹ olvasom — a jó levegőn, [*meg* a]¹ jó táplálékon *felhíztak* [és] megerősödtek (Ellen-

¹ A mondatokon belül a []-be tett részek az idézett helyeken nincsenek meg, bár elhagyásuk pongyolaság.

zék LVII. 163. sz. 7.). „Ausztriában az összes iskolás gyermekek számára *beszer* vezték a tejfogyasztást“ (Magyar Népeg. Szemle IV. 84.) — bukkanok rá másutt. Ha előbbre lapozok, a bőr- és nyálkahártya *fellazulásáról* (l. h. 87.), másutt — megjegyzem teljesen következetes szabadossággal — a szemhéjak plöttyös (!) *ellazulásáról* (l. h. 139.) és a táplálék *feljavításáról* (Ref. Szemle XXIX. 1936. 275.) írnak orvosaink. Tetszés szerint szaporíthatom az ilyenféle példák számát, hisz ma már nemcsak *kiértésítés*, de *leértésítés* [A rend főnökét *le* sem értesítették, meg sem hallgatták (Keleti Ujság, XIX. 201. sz. 5.)] is van. Olvastam egy leányról, akinek a szülei a *strandlátogatást betiltották* (Ellenzék LVII. 166 sz. 8.), a helyett, hogy — mint a régi világban, — csak *megtiltották* volna. Egészen talájomra kikapkodok, és ide iktatok még néhány különböző forrásból vett mondatot: Ha teljesen megszáradt a hérics, akkor *fölzsákoljuk* (Magy. Népeg. Szemle IV. 83.)... A cégek nagyobb mennyiségek (!) *leszállítására* kötöttek megállapodásokat (Ellenzék LVII. 196. sz. 8)... A helyzet nem lenne elég érett a *beindításra* (Ref. Szemle XXIX. 272.)... A rendezők... *beszerezték* a belügyminisztérium engedélyét (Új Lapok V. 145. sz. 8.). Csodák csodája, még egy ilyen mondatot is olvastam: A képviselőház Szpikere (!) *kivette* a képviselőktől a hűségesküt VIII. Edvárdra (Keleti Ujság XIX. 28. sz. 10). Szegény szpiker, akinek *ki* kell vétetnie az esküt a képviselőktől a királyra!

Az olvasó úgy is vélekedhetik, hogy az itt összeszedett példamondatokat csak fáradtságos és jobb ügyhöz méltó buzgalommal lehetett összebogarászni. Megnyugtatására és tévedése belátására csak ezt a módszert ajánlhatjuk: figyelje meg a mindennapi élet és az újságírás nyelvét! Ha akarja, nagyon sok olyan ígékötőhasználatra bukkán, amely e tekintetben is egészségtelennek mutatja nyelvünk fejlődési irányát. Magunk szomorúan látjuk, hogy nem hiába szaporodnak a gyönyörűséges *leépítés*, *leértésítés*, *lenyomozás*, meg tá-sai, ez a fejlődési vonal valóban *lefelé* mutat.

Szta.

Románia magyar irodalmának bibliográfiája.

1935. év.

Összeállította: Valentiny Antal.

Felfokozott gondossággal igyekeztem az idén annak elérésére, hogy a romániai magyar irodalom 1935. évi bibliográfiáját lehetőleg hiány nélkül állítsam össze. Nem elégedtem meg ezért avval, hogy a cluji egyetemi könyvtárba beérkezett köteleznyomtatványok jegyzékét áttekintsem, hanem felkerestem könyvkereskedőket, kölcsönkönyvtárakat, kiadókat és írókat is, amiáltal már meglévő bibliografiai leírásaimat 19 oly mű leírásával egészítettem ki, melyek a könyvtárba máig sem érkeztek be és mondhatom, hogy valamennyi épen a legfontosabbak közzé tartozott. Minden gondosságom dacára is megtörtént azonban, hogy néhány műnek, melyek megjelenéséről tudomást szereztem, egyetlen példányát se tudtam kezembe kapni megbízható leírásuk végélt.

Szükségesnek látom ezért, hogy az írók figyelmét felhívjam arra a tényre, hogy a kötelespéldányok beszolgáltatásáról szóló törvény a nyomdák mellett a művek szerzőit is felelőssé teszi a beküldés elmulasztásáért és ez a törvény szigora miatt igen kellemetlen következményekkel járhat.

Ha a nyomda nem törődik is velem, úgy hiszem, a művek szerzőinek érdekében áll, hogy munkáik a könyvtárban a jövő számára megőriztessenek és ne maradjanak ki a bibliografiai számontartásból se.

Midőn a gyűjtést le kellett zárnom, hogy jegyzékemet a nyomdába adjam, ez összesen 235 (222) címszót ölelt fel és a 14 összefoglaló címszó levonásával 221 (215) mű leírását foglalta magában. Ezek közül 19 mű, épen úgy mint a tavalyi összeállításban, korábbi évet tüntet fel megjelenési évül.

Az eddigi beosztás alapján, a százalékszámítás elvégzésével, a következő képet kapjuk az eredményről:

I. Szépirodalom... ..	69 = 31.2%	(48 = 22.3%)
ebből a) Verses művek	24 = 34.8%	(11)
b) Széppróza	38 = 55.1%	(32)
c) Színdarabok... ..	7 = 10.1%	(5)
II. Tudományos és ismeretterjesztő művek	61 = 27.6%	(73 = 33.9%)
III. Vallásos irodalom	23 = 10.4%	(21 = 9.8%)
IV. Tankönyvek	11 = 5%	(10 = 4.7%)
V. Törvények, rendeletek, szabályok ...	4 = 1.8%	(7 = 3.2%)
VI. Időszaki irodalom	40 = 18%	(48 = 22.3%)
ebből a) Évkönyvek, jelentések, jegyzőkönyvek	8 (13)	
b) Iskola értesítők	7 (6)	
c) Naptárak	25 (29)	
VII. Különfélék	13 = 6%	(8 = 3.8%)

(A zárójelbe foglalt számok az 1934. évi eredményeket mutatják.)